

Alena Heitlingerová, Zuzana Trnková:
Životy mladých pražských žen

Praha, SLON 1998, 207 s.

Bylo to velmi dávno, snad v době kamenné mého studia, kdy jsem naposledy brala do rukou nějakou knihu s tak velkým očekáváním jako *Životy mladých pražských žen*. A jak už to tak s velkými očekáváním bývá, nejsou vždy naplněna beze zbytku.

Autorky knihy se rozhodly „pojednat o životech čtrnácti obyčejných mladých pražských žen, které dosáhly zletilosti v době sametové revoluce v roce 1989“. Kniha sestává ze tří částí, které nejsou obsahově příliš provázány, což je rozhodně na škodu věci. První část pojednává o teoreticko-metodologických východiscích, druhou část tvoří přepisy rozhovorů se čtrnácti mladými pražskými ženami a ve třetí části se autorky pokoušejí o shrnutí a závěrečnou interpretaci.

Domnívám se, že pro správné pochopení jak celé knihy, tak i této recenze, je nutno se zastavit u jedné klíčové okolnosti. Autorkami jsou ženy, které nežijí v České republice (Alena Heitlingerová odešla z republiky po roce 1968 a Zuzana Trnková se narodila českým emigrantům ve Velké Británii.) Obě v současnosti žijí v Severní Americe. Tato okolnost je dosti významná, protože obě autorky byly při psaní své knížky tak trochu v pozici schutzovského cizince. Výsledkem pak je skutečnost, že kniha pojednává spíše o tom, jak nás vidí (nebo chtějí vidět) cizinci, než o životech mladých pražských žen, jak je vidí ony samy. Zavinili jsme si to sami, protože my „domorodci“ také své knihy o sobě nepíšeme.

Zvolená kvalitativní metodologie mohla do jisté míry tomuto zkreslení zabránit. Jenomže v teoreticko-metodologických východiscích nalezneme dva velmi závažné zádrhele, které bohužel nakonec autorky do oné role schutzovského cizince odsoudily.

První metodologické pochybení se týká výběru vzorku zkoumaných žen. Přestože autorky přesvědčují čtenáře, že jejich výběr se řídil analytickými kritérii platnými pro kvalitativní studie, ve skutečnosti „vybraly“ ty ženy, které s nimi chtěly mluvit. O žádných kritériích výběru se totiž autorky nikde nezmiňují, naopak se zmiňují o tom, že měly velký počet

odmítnutých rozhovorů. Vzhledem k tomu, že jsem v této zemi vyrostla, myslím si, že tuším, kde byl zakopán pes.

Schůzky s respondentkami si totiž Zuzana Trnková sjednávala telefonicky. To je v naší kultuře ještě stále spojeno s velkými problémy (dost velká část populace do dneška spoléhá zejména na osobní kontakt). Významnější roli však zřejmě hrálo to, že autorky jsou (z pohledu respondentek) cizinky. Ano, jsme tak trochu xenofobní národ.

Druhé metodologické pochybení pak spočívá v tom, že přestože autorky manifestovaly svůj záměr přistoupit k problému z feministického hlediska (přesněji řečeno z principů tzv. feministické metodologie), ve skutečnosti se jim tyto principy naplnit nepodařilo. Při výzkumu používaly strukturovaný rozhovor. Jenomže pomocí strukturovaného rozhovoru (s návodnými otázkami) nelze odhalit hledisko samotného aktéra. Výsledkem potom bylo, že se autorkám nepodařilo naplnit záměr zobrazit životy žen z hlediska těch, které je žijí.

Po přehlédnutí souboru návodných otázek v příloze jsem dospěla k závěru, že kategorie (autorek) a explanační hlediska (respondentek) se nevyrovnávaly z dat, jako je to obvyklé u kvalitativního výzkumu, ale byly stanoveny *a priori*. V transkriptech rozhovorů autorky posléze pouze dohledávaly vnitřní obsah těchto kategorií.

Cílem rozhovorů pak bylo mimo jiné hledání konfliktů mezi utvářením identity založené na kariéře a identity vázané na rodinu, popis souvislosti mezi pohlavím a zaměstnáním, sběr názorů na manželství a na rozdělení domácí práce mezi partnery, na vztah k dětem (a zda by respondentky chtěly mít raději holčičku nebo chlapce), názorů na interrupci apod. Jistě, při výzkumu ženských kariér se tyto kategorie přímo nabízejí, vtip kvalitativního výzkumu by však neměl spočívat v tom, že se zeptám respondentky na to, co zajímá mě, ale snažím se porozumět tomu, co zajímá respondentku.

Samy autorky si jsou toho vědomy. Jejich původním záměrem bylo vést s vybranými ženami otevřeně (narativní?) interview, zde však narazily na to, že respondentky nebyly ochotné si „jen tak povídat“. Nechci se zabývat tím, proč tomu tak bylo, bylo-li však tomu tak, výsledky strukturovaných rozhovorů neodpo-

vidají vynaložené námaze autorek. Navození atmosféry, ve které respondent spontánně vypráví o svém životě (nebo si spontánně vyprávějí o svých životech respondentka a výzkumnice – aby rozhovor nebyl nefeministicky mocensky asymetrický), je základní podmínkou toho, aby se výzkum vůbec mohl uskutečnit. Z vlastních výzkumnických zkušeností vím, že ani magnetofon nemusí být na překážku spontaneitě, je však třeba věnovat hodně úsilí přípravné fázi rozhovoru.

V úvodní kapitole je obsažen pokus autorek o jakési zarámování životů respondentek do širších sociálních souvislostí. Toto zarámování se děje za pomoci velmi povrchní, generalizující a zjednodušující analýzy období komunismu.

Některé poznámky jsou snadno ověřené a pravdivé (např. ta o mzdové nivelizaci, korupci, nedostatku zboží a služeb), jiné však jsou velmi diskutabilní a zjednodušující. Např. celá subkapitola *Postavení žen v komunismu*: naprosto se nedá zkratovitě tvrdit, že by nekvalitní péče o děti ve státních dětských zařízeních vedla k vysoké nemocnosti těchto dětí. Naopak, péče ve státních zařízeních obvykle byla na vysoké profesionální úrovni a nemocnost dětí byla způsobována především těsnými kontakty mezi dětmi. Nedá se ani jednoznačně říci, že by rodiče dávali své děti do těchto zařízení neradi a že se proti rušení těchto zařízení nezvedl po roce 1989 žádný velký odpor. Není tomu ještě tak dávno, abychom si nepamatovali na množství petic, kterými se rodiče bránili proti zavírání státních dětských zařízení. Jistě, hodně se jich nakonec zrušilo, ale nesouvisí to spíše s vývojem demografické křivky v České republice? Podobně se asi nedá říci, že by byly ženy v reálném socialismu vychovávány příručkami a svými rodiči k podřízené roli v manželství a že by se učily vytvářet harmonickou rodinu tím, že nebudou nutit své muže do práce v domácnosti. Možná že tomu tak v některých rodinách skutečně bylo. Pokud je to pravda, je tomu tak v oněch rodinách i dnes, v době reálného kapitalismu. Přístup k dělbě domácích prací je mnohem více spíše věcí individuální volby, nápodoby orientační rodiny atd. než důsledkem nějaké masivní „státní“ komunistické a ženy diskriminující socializace.

Podle mého názoru málokterý režim tak stimuluje manželské partnery jako právě komunistický. I kdybych neměla pravdu, je tu jistá pochybnost o tom, jak autorky popisují socialistickou realitu, ve které jsem vyrostla, a tato pochybnost vyplývá právě z oné zkratovitosti, zobecňování a zjednodušování.

Jádrem celé knihy jsou přepisy rozhovorů se čtrnácti mladými pražskými ženami. Přestože autorky vycházejí z feministicky pojaté kvalitativní metodologie, která napomáhá vytváření recipročního a symetrického vztahu mezi výzkumníkem a respondentem, v transkriptech rozhovorů o této skutečnosti nenajdeme jediný důkaz. Navíc bylo patrně chybou, že autorky zvolily upravovaný přepis a ne literární transkript, který zachovává specifické sémantické prvky a odchylky od standardního jazyka. Pak se totiž nabízí oprávněná otázka, jakpak asi ta data původně vypadala. V tomto případě, kdy se nejedná o otevřené narativní rozhovory, ale o rozhovory standardizované s apriorně stanovenými kategoriemi, nezbyvá už nic, co by se o této kapitole dalo říci.

Na závěr knihy autorky nabízejí svou vlastní interpretaci. Výchozí tezi této interpretace je „vztah českých žen k rodině a placené práci“. Tato kategorie se jim samozřejmě vzhledem k změně formě interview nevynořila z dat, ale přímo se na ni respondentek ptaly. Uvnitř této kategorie jsou také odpovědi na otázku co to znamená být dobrou matkou. Je třeba říci, že odpovědi nejsou příliš překvapující, a že se z odpovědí respondentek vynořuje obraz jejich vlastních matek.

Poměrně zajímavé zjištění se týká dvojí identity ženy (identity privátní a identity veřejné). Autorky dospěly k závěru, že jejich respondentky se snaží obě identity kombinovat, a tudíž v našich podmínkách zřejmě neplatí feministické paradigma placené práce jakožto formy osvobození ženy. To zřejmě souvisí s vývojem naší společnosti, který byl právě v tomto směru odlišný od vývoje v západních zemích.

S touto otázkou také souvisí reakce samotných respondentek na feminismus, který chápou jako hnutí proti mužům. Autorky to vysvětlují po svém: špatnou zkušeností českých žen s „oficiálním marxistickým feminismem v období nadvlády komunistické strany“.